

Økonomi – 'i de her tider handler alt om penge'

En undersøgelse i Børnerådets Børne- og Ungepanel
Oktober 2010

Redaktion

Søren Gade Hansen,
Børnerådets sekretariat

Tekst og analyse

Trine Krab Nyby,
Børnerådets sekretariat

Kvalitative interviews

Trine Krab Nyby,
Børnerådets sekretariat

Udgiver

Børnerådet
Vesterbrogade 35 A
1620 København V
Tlf. 33 78 33 00

Introduktion til undersøgelsen

Denne rapport bygger på en spørgeskemaundersøgelse i Børnerådets Børne- og Ungepanel, som på tidspunktet for undersøgelsen, maj 2010, bestod af 1860 børn i 92 fjerdeklasser. 1226 børn fra 66 skoler besvarede spørgeskemaet - en svarprocent på 66.

Undersøgelsens resultater er suppleret og uddybet via interview med otte elever fra 4. klasse på to forskellige skoler. Se i øvrigt metodeappendiks.

Baggrundsplysninger fra den kvantitative undersøgelse

Køn: Lidt flere piger (52 pct.) end drenge (48 pct.).

Alder: Langt de fleste børn er enten 11 år (54 pct.) eller 10 år (43 pct.) på undersøgelsestidspunktet. 3 pct. er 12 år, mens ganske få børn er 13 år.

Etnicitet: Børnenes etniske baggrund er fundet ved spørgsmål om det *mest* talte sprog i hjemmet. 90 pct. af børnene kommer fra hjem, hvor der tales mest dansk, mens 10 pct. angiver et andet sprog.

Familietype: Langt de fleste børn bor sammen med begge deres forældre, enten hele tiden (69 pct.) eller skiftevis (14 pct.¹). 10 pct. bor sammen med enten deres mor eller far, som bor alene, mens 7 pct. bor sammen med enten deres mor eller far, hvor denne bor sammen med en kæreste eller ægtefælle. Mindre end en procent bor i andre familietyper (plejefamilier, institution eller bedsteforældre). 89 pct. af børnene bor sammen med søskende hele tiden eller noget af tiden (gælder også halvsøskende). 5 pct. har søskende men bor ikke sammen med dem, mens 6 pct. ingen søskende har.

Den kvalitative undersøgelse

Skole 1 Fokusgruppeinterview med Conrad og Søren²
Fokusgruppeinterview med Johanne og Anna

Skole 2 Fokusgruppeinterview med Christian og Suzan
Fokusgruppeinterview med Iris og Selma

De to skoler er meget forskellige. Skole 1 har fortrinsvist børn fra socioøkonomisk ressourcerstærke familier og meget få børn med anden etnisk baggrund end dansk, mens skole 2 er modsat.

¹ 9 pct. hvor den ene eller begge bor sammen med en anden, og 4 pct. hvor begge forældre bor alene.

² De interviewede børn optræder i rapporten med fiktive navne.

Økonomiens betydning i det sociale

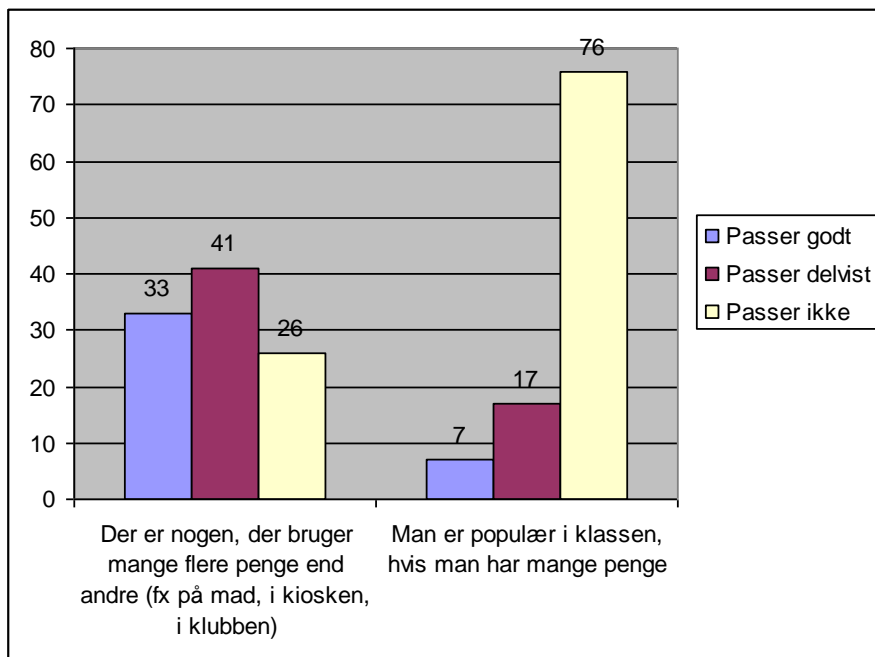
Fra den seneste undersøgelse i Børne- og Ungepanelet, ”Portræt af 4. klasse”, ved vi, at ting og tøj betyder meget for populariteten i 4. klasse. Undersøgelsen viste fx, at de børn, der ikke gik op i tøj, typisk ikke selv oplevede sig som populære. I denne undersøgelse, har vi spurgt endnu mere ind til dette emne. Men vi har også spurgt specifikt til børnenes oplevelse af pengenes betydning i klassen.

Penge som adgang til fællesskaberne

Undersøgelsen viser, at otte ud af 10 børn i 4. klasse får lommepenge, at lige så mange sparer op – mange til elektronisk udstyr – og at de ting, børnene typisk bruger deres egne penge på, er slik, chips og sodavand, tøj og sko samt computerspil for drengenes vedkommende og gaver for pigernes. Men er børnene bevidste om, at ikke alle har lige mange penge til rådighed³? Hvordan oplever de det forbrug, der finder sted i skoletiden eller med klassekammeraterne, og giver penge adgang til fællesskaberne?

Som det fremgår af figur 1, oplever en del børn, er der er væsentlig forskel på, hvor mange penge man bruger i den tid, man er sammen med klassekammeraterne. Det ses også, at hver fjerde oplever, at penge i sig selv i en vis udstrækning er en kilde til popularitet.

Figur 1: Hvor godt passer disse beskrivelser på dine oplevelser af klassen?

³ Pilottesten af spørgeskemaet gjorde det klart, at børnene typisk ikke har kendskab til økonomien i klassekammeraternes familier. De havde store problemer med at svare på spørgsmålet ”Hvis du tænker på økonomien hjemme hos dig selv, oplever du så, at den er I) bedre end de flestes i klassen, II) ligesom de flestes i klassens, III) værre end de flestes i klassen? Børnene oplevede det som urimeligt at skulle svare på, da det ikke var noget, de kendte til. Spørgsmålet blev derfor udeladt i den endelige undersøgelse.

Langt de fleste børn oplever dog ikke, at man er populær, fordi man har mange penge. Som pigerne fra skole 1 fortæller i interviewet:

Interviewer: *Er man populær, hvis man har mange penge?*

Begge: *Næææ*

Johanne: *Man er populær, hvis man er sød*

De børn, som fortæller, at deres forældre har økonomiske problemer, oplever typisk i højere grad end deres klassekammerater, at man er populær i klassen, hvis man har mange penge.

12 pct. af børnene har oplevet, at de ikke kunne være med til forskellige ting sammen med deres venner, fordi de ikke havde penge. Dog er det kun 1 pct., der *tit* har oplevet mangel på penge som et problem i forhold til at kunne være med til aktiviteter med kammeraterne. Forholdsvis mange af børnene (15 pct.) svarer ”ved ikke”, mens næsten tre ud af fire børn aldrig har oplevet sig begrænset af penge i forhold til vennerne.

De børn, der *har* oplevet sig begrænset (12 pct.), fortæller typisk, at det er forlystelsesorienterede ting, de ikke har kunnet være med til, såsom at komme i Tivoli, skøjtehallen, Bakken, svømmehallen, biografen, cirkus osv. Et barn udtrykker meget tydeligt, at tilvalg af aktiviteter med venner ville betyde fravalg af andre vigtige ting. Det er altså et spørgsmål om prioriteringer:

Jeg vil gerne ind og se Harry Potter 6, men det har jeg ikke penge til, hvis jeg skal købe en gave til min lillesøster Amalie.

Mange af børnene fortæller også, at de er udelukket fra aktiviteter med venner og veninder, der er meget direkte forbrugsrelaterede såsom at shoppe, gå på Fisketorvet, gå på cafe eller købe slik. Der er også nogle, der nævner ikke at have råd til at købe mad efter skole i klubben.

Fx. når mine veninder går i Centeret, og jeg ikke har penge, så gider jeg ikke at følges med dem der over.

Der er altså ingen tvivl om, at penge kan være afgørende for børnenes direkte deltagelse i sociale aktiviteter med jævnaldrende. Men der er også nogle børn, der skriver, at de ikke har råd til mærkevarer eller til at købe tøj og sko, hvilket bekræfter den mere indirekte betydning af penge i forhold til fællesskabsdeltagelsen. Altså at penge er afgørende for at kunne matche de andre børns udseende, fx mærkevaretøj, og dermed være en del af fællesskabet. Dette har vi også spurgt børnene om.

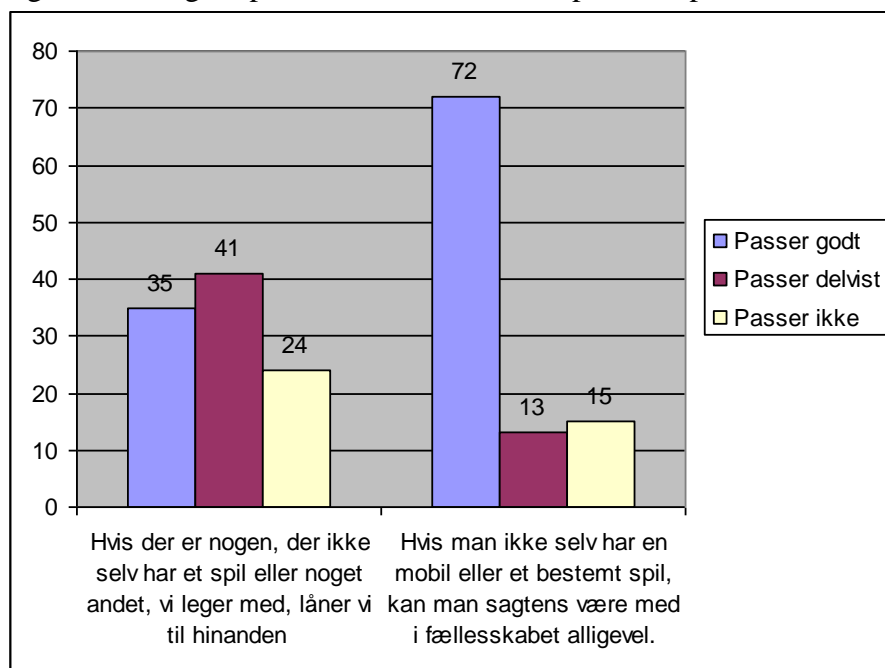
Forbrugsgoder som adgang til fællesskaberne

At børnenes forbrug har betydning for at være en del af fællesskabet, kommer til udtryk ved, at 7 pct. kan nævne ting, de kunne købe, som ville gøre det nemmere for dem at være med i fællesskabet i klassen. De ting, børnene nævner, er hovedsaglig forskellige teknologiske gadgets som mobil, pc, spillekonsoller, spil og iPhone.

En del børn nævner tøj – mærkevaretøj, modetøj, dyrt tøj, sejt tøj - sko og smarte ting. Enkelte nævner legetøj såsom fodbold, stikbold eller sjippetov.

Disse ting ville altså, ifølge børnene, højne deres status i fællesskabet i klassen. Og deres oplevelser bekræftes af det billede, der tegner sig på baggrund af børnenes beskrivelser af klassen. Vi har nemlig spurgt børnene, hvorvidt de oplever, at man kan være med i legen eller fællesskabet, selv om man ikke selv har de ting, der leges med i klassen (figur 2).

Figur 2: Hvor godt passer disse beskrivelser på dine oplevelser af klassen?

Hver fjerde oplever, som det fremgår, at man ikke låner ting ud til hinanden, mens godt hver syvende i klassen oplever, at man ikke kan være med i fællesskabet, hvis ikke man har bestemte ting⁴. Der er altså en betydelig andel af børnene, der vurderer, at ting såsom spil og mobiler er afgørende for at være en del af det sociale liv i klassen.

Lidt mere end hver tredje (37 pct.) fortæller endvidere, at det er lettere at få nye venner, hvis man har bestemte ting. Og hver fjerde oplever, at tøjstil helt eller delvist er det, der afgør, hvem man går sammen med. Selma og Iris fortæller i interviewet:

Selma: *Hvis man kommer med en flot ting, så kommer folk, 'Åhhh, må jeg være med til at lege med den! Ej, skal vi være venner?'*

Og om en gang, Selma havde fået en North Face jakke af sin far:

Selma: *Da jeg kom med den første gang oppe i klassen, så siger de, 'Ejj, hvor har du købt den, ejj', og de kommer hele tiden over til én, men når man ikke har den, så går de bare væk fra en. Og så når man snakker til dem, så går de deres vej*

Interviewer: *Men er det så dem, du gerne vil være venner med? Eller er du ligeglad med dem?*

Selma: *Jeg vil være venner med hele klassen*

⁴ Begge andele er endnu større, hvis andelen af børn, der svarer "passer delvist" medtages.

Af andre ting, der kan gøre en populær i klassen, nævner Selma og Iris i fællesskab:
En Nintendo, en hoppebold, en hoppeelastik. Så er der mange, der vil være sammen med en

Som det fremgår af børnenes udsagn, kan det, at få venner, opstå og opleves kortvarigt og måske mere betyde, at man har nogle at lege med eller får opmærksomhed her og nu. Conrad fortæller fx:

Man kan godt sige, "hey, du har en sej trøje", men det betyder ikke, at man er venner med dem. Det er slet ikke betydningsfuldt for os.

Det er vigtigt at pointere, at de sammenhænge, der her påpeges, ikke er ensbetydende med, at penge og et stort forbrug automatisk betyder inklusion i fællesskaberne og popularitet. Der er naturligvis mange andre forhold, der er afgørende for børnenes venskaber, popularitet og fællesskaber (se fx panelundersøgelsen "Forskelligheder og fællesskab 2008") Men det viser meget tydeligt, at økonomien og forbruget kan spille en vigtig rolle og i samspil med andre faktorer være medvirkende til at forme børnenes sociale liv og venskaber.

Eksklusion fra fællesskaberne

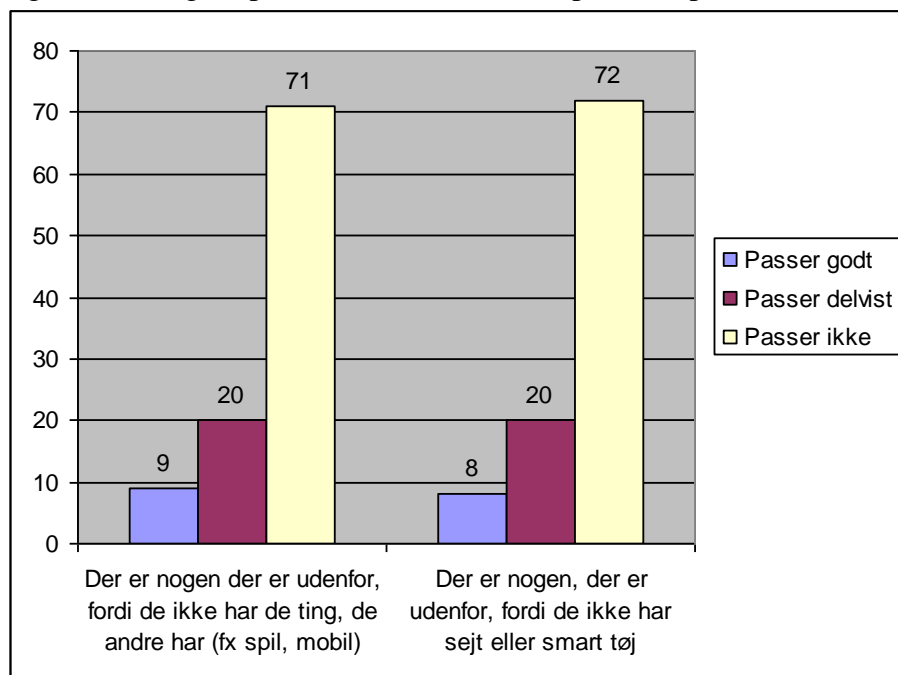
I spørgeskemaet har vi spurgt børnene, om de oplever at de bliver holdt ude, når de ikke har bestemte ting eller det rigtige tøj.

Tabel 1: Oplever du nogensinde at være udenfor, fordi der er tøj eller ting, du ikke har?

Ja, tit	2 %
Ja, engang imellem	13 %
Nej, aldrig	73 %
Ved ikke	12 %
	100 %

Som det ses, har godt hver syvende (15 pct.) oplevet at være udenfor, fordi de ikke har haft det rigtige tøj eller de rigtige ting. Igen bekræftes deres oplevelser af det billede, der tegner sig på baggrund af børnenes beskrivelser af klassen.

Figur 3: Hvor godt passer disse beskrivelser på dine oplevelser af klassen?

Knap tre ud af fire af børnene giver en meget positiv beskrivelse af klassen. Men mere end hvert fjerde barn vurderer der imod, at både ting og tøj i forskellig grad er afgørende for, at der er nogen, der er udenfor i klassen.

I interviewet med Christian, fortæller han som en selvfølgelig om denne eksklusion:

Christian: *Der står jo også mange børn ude i skolegården, fordi de ikke har smart tøj eller sådan ligesom de andre. Alt sådan noget smart*

Interviewer: *Hvorfor står de ude i skolegården?*

Christian: *Fordi der er nogen af ens venner, der kan risikere at udelukke en, fordi de synes åbenbart, at man ikke er så cool mere, så når man ikke er så cool, så vil de ikke have en, der går i noget andet tøj end de andre*

Interviewer: *Så vil de ikke være venner?*

Christian: *Nej*

Men Christian fortæller også, at han selv har oplevet at være udenfor, og spørgeskemaundersøgelsen viser da også, at det typisk er de børn, der selv har oplevet dette, der beskriver klassen ved, at der er nogen, der er udenfor, fordi de ikke har smart tøj eller de ting, de andre har. Det er også typisk de samme børn, som vurderer, at

- man ikke låner til hinanden i klassen
- tøjstil er det, der afgør, hvem man går sammen med
- det er lettere at få nye venner, hvis har bestemte ting
- man er populær i klassen, hvis man har mange penge
- der er nogen i klassen, der bruger mange flere penge end andre (se tabel 2)

Tabel 2: Sammenhæng mellem oplevelse af at være udenfor og oplevelse af klassen

Klassen kan beskrives ved:	Oplever sig udenfor	Oplever sig ikke udenfor
Der er nogen, der er udenfor, fordi de ikke har de ting, de andre har (fx spil og mobil)	20 %	7 %
Der er nogen, der er udenfor, fordi de ikke har sejt eller smart tøj	28 %	4 %
Det er lettere at få nye venner, hvis man har bestemte ting (fx tøj og spil)	26 %	8 %
Man er populær i klassen, hvis man har mange penge	16 %	5 %
Der er nogen, der bruger mange flere penge end andre	43 %	32 %
Tøjstil er det, der afgør, hvem man går sammen med	18 %	5 %

Det er altså helt tydeligt, at de børn, der selv oplever sig ekskluderet, fordi de ikke har de rigtige ting eller det rigtige tøj, også mere overordnet set oplever klassen som reguleret og påvirket af penge og forbrug.

Omvendt er det således, at børn, der ikke har oplevet denne eksklusion, i mindre grad oplever penge og forbrug som afgørende for deltagelse i klassens sociale liv. De vurderer i højere grad, at det passer godt på klassen, at man kan være med i fællesskabet, selv om man ikke har bestemte ting. Disse børn er med andre ord mere blinde for eksklusionsmekanismerne i klassen.

Familiens økonomi og eksklusion

Ser vi nærmere på, hvilke børn der typisk føler sig udenfor pga. ting eller tøj, de ikke har, ses en helt tydelig sammenhæng med oplevelsen af forældrenes økonomiske situation. Markant flere af de børn, som fortæller, at deres forældre har økonomiske problemer, oplever, at de er uden for fællesskaberne.

Tabel 3: Føler sig udenfor, fordi der er tøj eller ting, man ikke har

	Tit	Engang imellem	Aldrig
Forældre klarer sig godt økonomisk	2 %	12 %	86 %
Forældre har altid eller ofte for få penge	3 %	28 %	69 %

Ligeledes er der flere af de børn, som mener, at deres forældre har økonomiske problemer, der ikke oplever sig selv som populære i klassen. 9 pct. mener ikke, de er blandt de børn, de andre i klassen

gerne vil være sammen med. Blandt de børn, som vurderer, at deres forældre ikke har økonomiske problemer, udgør denne andel kun 4 pct.⁵.

Der ses endvidere en sammenhæng med mobning, således at flere af de børn, der tror, at forældrene har økonomiske problemer, har oplevet, at de er blevet mobbet⁶. I interviewene spurgte vi børnene, hvorvidt mobning hænger sammen med ydre ting som penge, ting og tøj. Flere af børnene mener ikke nødvendigvis, det hænger sådan sammen, mens Christian har oplevet det:

Interviewer: *Bliver man mobbet, hvis man ikke har nogen penge?*

Christian: *Der er mange, de synes, det er sjovt, og så lige gå og drille én og gå og sige 'ha ha, du har ikke nogen penge, du bor bare i en container og spiser fra en container'*

Christian fortæller, at det, han blev mobbet med, udsprang af hans fars økonomiske situation:

Christian: *Jeg blev mobbet med, at jeg boede i en affaldsspand, fordi min far ikke kunne finde arbejde, så var han jo rundt og finde alle mulige ting, som virker, og så kan han samle tingene og så sælge. Han gør det jo lovligt. Men så fordi mange fra min klasse de ser det, så begynder de at drille med det.*

Det er vigtigt at pointere, at denne sammenhæng ikke er ensbetydende med, at økonomisk knaphed fører til mobning. Snarere bekræfter det, hvad andre undersøgelser har vist, nemlig at børn, der på den ene eller anden måde er udsatte, oftere bliver ofre for mobning, hvis der er en mobbekultur i en klasse eller et fællesskab. Børn ”i underskud” er med andre ord i højere grad i risikozonen for at blive mobbet, end andre børn.

⁵ Samlet set er der dog tale om forholdsvis få børn, der ikke selv mener, de er populære (61), hvorfor dette resultat skal tolkes med forsigtighed.

⁶ 56 pct. svarer ja, mod kun 39 pct. blandt de børn, der oplever, at forældrene ikke har økonomiske problemer. Overraskende mange børn (43 pct.) i forhold til tidligere undersøgelser, fortæller, at de på et tidspunkt i deres liv er blevet mobbet. Fx udgjorde andelen kun 32 pct. i en undersøgelse om mobning i 2008 i Børnerådets Børne- og Ungepanel, som på det tidspunkt gik i 6. klasse (Mobning 2008).

Metodeappendiks

Den kvantitative del af undersøgelsen

Børne- og Ungepanelet

Børnerådet har ved hjælp af skiftende Børne- og Ungepaneler foretaget kvantitative undersøgelser med børn som respondenter siden 1998. Panelet består af skoleklasser på samme klassetrin, der udvælges og følges i en periode på tre år. Der oprettes således et nyt panel hvert 3. år, og panelet består altid udelukkende af klasser på samme klassetrin. Danmarks Pædagogiske Universitetskole (DPU) udtrækker panelklasserne ved simpel randomiseret stikprøve, således at panelet udgør et repræsentativt udsnit af børn på det pågældende klassetrin.

Panelet besvarer internetbaserede spørgeskemaer tre til fire gange årligt og bidrager herigennem til at give Børnerådet børnenes perspektiv på forskellige emner. Børnene benytter sig af et kodeord, hvorfor kun én besvarelse er mulig. Det er ikke muligt at identificere de enkelte børn, og deres besvarelser er fuldstændigt anonyme.

Panel 2009-2012

Det nuværende panel blev oprettet i sommeren 2009 og bestod på dataindsamlingstidspunktet af 1860 børn fra 92 fjerdeklasser. Børnerådet følger dette panel til og med sommeren 2012, hvor børnene afslutter 6. klasse.

I maj 2010 besvarede panelet spørgeskemaet ”Penge – og det man køber og har” om økonomi og forbrug, fattigdom og finanskrise. Denne rapport er baseret på resultaterne heraf.

Spørgeskemaets kvalitet og relevans er sikret via eksplorative fokusgruppeinterview med i alt otte børn i to forskellige 4. klasser og efterfølgende test af skemaet i en 4. klasse.

Statistiske test

Panelets spørgeskemabesvarelser er bearbejdet statistisk. Sammenhænge er testet ved hjælp af χ^2 eller γ -test, og kun signifikante sammenhænge ($p < 0,05$) indgår i rapporten.

Bortfald og repræsentativitet

1226 børn har besvaret spørgeskemaet, hvilket giver en tilfredsstillende svarprocent på 66 pct. I en undersøgelse af om bortfaldet er skævt, har det kun været muligt at kontrollere dette med hensyn til køn, da der for det første ikke indgår mange baggrundsplysninger i denne undersøgelse, og for det

andet da de øvrige spørgsmål, fx spørgsmål om familietype og etnicitet⁷, er opdelt på anden vis end Danmarks Statistik.

Det viser sig, at der er signifikant forskel på kønsfordelingen i vores undersøgelse og i populationen. Piger er således en anelse overrepræsenteret i denne undersøgelse, hvilket kan have betydning for visse af resultaterne. Det er derfor vigtigt at have dette for øje i fortolkningen af de resultater, hvor børnenes køn har vist sig at have betydning.

Ikke alle 1226 respondenter har besvaret samtlige spørgsmål i spørgeskemaet, dvs. at der er et partielt bortfald. Ser man bort fra skrivevariable, er det partielle bortfald af meget begrænset omfang. Bortfaldet stiger langsomt i spørgeskemaet og ender ved de sidste spørgsmål på fem pct.

Kvalitativ undersøgelse

Interview

Den kvantitative undersøgelse er suppleret med en kvalitativ del i form af interview med otte 4. klasseelever fra to forskellige skoler. Børnene blev udvalgt af klassernes lærere, og interviewene foregik som fokusgruppeinterview. Interviewene varede knap en lektion og var semi-strukturerede. Interviewene fokuserede på børnenes forståelse af fattigdom, finanskrisen og familiens økonomi samt en generel uddybning af spørgeskemaundersøgelsens resultater. Børnene er anonymiserede og indgår i rapporten under fiktive navne.

Tidligere Børne- og Ungepaneler

Børnerådet har siden 1998 haft tilknyttet skiftende paneler af børn eller unge.

Fra 1998 til 2000 bestod panelet af en række klasser, som vi fulgte, fra de gik i 5. klasse til de gik ud af 6. klasse.

Fra 2000 til 2003 fulgte vi klasser, mens de gik i 5., 6. og 7. klasse.

Fra 2003 til 2006 fulgte vi klasser, mens de gik i 7., 8. og 9. klasse.

Fra 2006 til 2009 fulgte vi klasser, mens de gik i 5., 6. og 7. klasse.

Panelrapporterne kan bestilles eller downloades fra Børnerådets hjemmeside www.brd.dk

Kun et begrænset udvalg af undersøgelsesernes datamateriale gengives i tabelform eller refereres i rapporter. Data- og tabeloplysninger kan fås ved henvendelse til Børnerådets sekretariat.

⁷ Fx opererer Danmarks Statistik med tre herkomst-kategorier, som er baseret på oplysninger om eget og forældres fødeland og statsborgerskab. Det kan oplyses, at i 10 og 11 års alderen fordeler herkomstgrupperne i 2009 sig således: 3 pct. indvandrere, 7 pct. efterkommere og 90 pct. dansk oprindelse.